

O BAJKOVITIM ZLIM I PASIVNIM ŽENAMA I UVIEK DOBRIM MUŠKARCIMA

*ULOMAK IZ POGLAVLJA O BAJKAMA U KNJIZI RADIKALNE AMERIČKE FEMINISTICE I SPISATELJICE
ANDREE DWORKIN WOMAN-HATING: A RADICAL LOOK AT SEXUALITY (MRŽNJA PREMA ŽENAMA:
RADIKALAN POGLED NA SEKSUALNOST, NEW YORK: DUTTON, 1974.)*

ANDREA DWORKIN

U svjetu bajki uzalud čemo tragati za točkom razdvajanja predaje i povijesti, za trenutkom u kojem fikcija prodire u psihu zaodjenuta u ruho stvarnosti, i potom se upisuje u povijest. Žene u bajkama čarobne su figure, utjelovljenja ljepote, opasnosti, nevinosti, zloče i pohlepe. U persone u bajkama – zlu vješticu, prekrasnu princezu, hrabrog kraljevića – upisana su očekivanja koja pred nas stavlja kultura u kojoj živimo. Drevni svijet bajki ne oblikujemo mi – on je taj koji oblikuje nas. Već u djetinjstvu taj svijet postaje dijelom nas samih. Davno prije nego postanemo muškarci i žene, sustavi vrijednosti i načini razmišljanja karakteristični za taj drevni svijet ovladavaju našim umovima kao kulturni apsoluti. Djetinje bajke nosimo sa sobom u zrelu dob, čuvamo ih na dnu naših želuca, prožvakane, ali neprobavljene. One čine naše istinske identitete. Oči u oči sa Snjeguljicom i njezinim kraljevićem-spasiteljem, naša dva najveća uzora, zapravo i nismo imali mnogo izbora. U jednom je trenutku došlo do "Velike podjele": oni (dječaci) sanjali su o tome da zajašu Bijelog konja i otkupe Snjeguljicu od patuljaka. Mi (djevojčice) težile smo postati objektima žudnje svakog nekrofila – nevinim žrtvama, uspavanim ljepoticama, prekrasnim i bezobličnim nakupinama konačne dobrote. Protivno sebi, igramo uloge kojima su nas učili: katkad nesvesno i nemamjerno, ponekad svjesno, ali ipak nevoljko. Za drugo nismo sposobni.

1. NEKOĆ-DAVNO: ULOGE Kultura u kojoj se radamo predodreduje ono što jesmo: kako se ponašamo, što smo voljni spoznati, što smo u stanju osjećati. Svatko od nas rada se u spolnu ulogu, dodijeljenu na temelju vidljivog spola odnosno roda. Od rođenja, preko mладости, sve do zrelosti, starosti i smrti naš život slijedi unaprijed zadani scenarij. Dok igramo zadane seksualne uloge suočavamo se sa zahtjevima koje pred nas postavljuju. Pritisak tih zahtjeva tjeru nas da počinjamo ubojstva, samoubojstva i genocid. Smrt je naš jedini lijek. Zamišljamo nebo. Kažemo da tamo nema patnje. Kažemo da tamo nema spola. Ustvari mislimo da tamo nema kulture. Ustvari mislimo da tamo nema roda. U smrti naziremo oslobođenje od patnje – od krivnje, od spola, od tijela. Tijelo prepoznajemo kao izvor patnje. Sanjamo o smrti kao oslobođenju od patnje jer smo u ovozemaljskom životu, u svojim tijelima, fragmentirani, tjeskobni. I muškarci i žene kroz svoja su osobita tijela zarobljeni unutar razaračućih i totalitarnih uloga, uloga koje onemogućavaju istinsko samostvarenje i samospoznaju.

Bajke sadrže osnovne informacije o našoj kulturi. Opisuju uloge, oblike interakcije i sustave vrijednosti koji su nam na raspaganju. U djetinjstvu nam pružaju identifikacijske modele. Zastrašivanjem nas uče poslušnosti: ako ne budemo dobri, zlo će nas uništiti; ako ne ostvarimo svoj sretan završetak, preplavit će nas kaos. Odrastajući polako zaboravljamo strah, zaboravljamo zle vještice i njihovu bezgraničnu zloču. Pamtimo samo romantične paradigme: junački kraljević ljubi Trnoružicu, junački kraljević traga za Pepeljugom, junački kraljević ženi se Snjeguljicom. No strah ipak opstaje upisan u temelje muško-ženskih odnosa. Strah opstaje kao vječna motivacija za naše postupke. Strah opstaje: od njega se nikad ne oporavljamo. Odrasli muškarci žive u strahu od zle vještice, internalizirane i pohranjene u najdublje predjele sjećanja. I žene su podjednako prestravljenе: mi znamo da odbaciti pasivnost, nevinost i bespomoćnost znači aktivno prigrlići zloču.

MAJKA KAO FIGURA STRAHA Snjeguljičina bio-loška majka bijaše pasivna, dobra kraljica, koja dane provadaše vezući kraj prozora. Jednoga se dana ubode u prst (bez sumnje značajan dogadjaj u njezinom životu) iz kojega

Uspavana ljepotica Thomasa Ralphe Spencea

**BAJKE SADRŽE OSNOVNE
INFORMACIJE O NAŠOJ
KULTURI. OPISUJU ULOGE,
OBLIKE INTERAKCIJE I
SUSTAVE VRIJEDNOSTI KOJI
SU NAM NA RASPOLAGANJU.
U DJETINJSTVU NAM PRUŽAJU
IDENTIFIKACIJSKE MODELE.
ZASTRAŠIVANJEM NAS UČE
POSLUŠNOSTI**

tri kapljice krvi padaše na snijeg. To je iz nekog razloga potakne da poželi dijete "bijelo kao snijeg, rumeno kao krv, a kose crne kao okviri od prozora".¹ Ubrzo nakon toga rodi djevojčicu "bijelu kao snijeg, rumenu kao krv, a kose crne kao ebanovina". Zatim umre. Godinu dana kasnije kralj se ponovno oženi. Njegova nova supruga bijaše prelijepa, pohlepna i ohola. U stvari je bila ambiciozna i brzo uvidjela da ženska ljepota visoko kotira u muškom sustavu vrijednosti. Uvidjevši da joj ljepota donosi muško udivljenje, muško savuzništvo i mušku privrženost, u njoj je prepoznala sredstvo stjecanja moći. Nova kraljica imaše čarobno zrcalo kojem bi iz dana u dan postavljala isto pitanje: "Zrcalo, zrcalo, prijatelju moj, / Tko je najljepši u zemlji svoj?" Dakako da je najljepša bila upravo kraljica (kad bi postojala kakva dama koja bi se mogla podići zanosnjom ljepotom, za pretpostaviti je da bi kralj izabrao nju). Jednoga dana na uobičajeno pitanje zrcalo ponudi neočekivan odgovor: "Kraljice, u vas je lijep stas, / ali Snjeguljica je ljepša od vas!". Snjeguljici tada bijaše sedam godina. Kraljica se nato "uplaši i sva pozeleni od zavisti. Od toga dana zadrhtala bi od bijesa kad bi vidjela Snjeguljicu; tako ju je mrzila. Zavist i oholost rasle u srcu njezinu sve više te nije imala mira ni noću ni danju".

Svima nam je poznato na što su sve narodi svijeta spremni ne bi li osigurali mir, a naša kraljica nije bila ništa manje snalažljiva (zaciјelo bi se sjajno snašla na čelu kakve države). Ona naredi lovcu da Snjeguljicu odvede u šumu, ubije je i donese natrag njezino srce. Lovac (inače dosadna dobričina) ne može ubiti malu slatkicu. Stoga ju je pustio da pobegne u šumu, ubije vepru i odnese njegovo srce kraljici. Kraljica skuha i pojede životinjsko srce, uvjerenja da je Snjeguljičino. U međuvremenu, Snjeguljica stiže do kuće sedmorice patuljaka koji joj predlože da ostane s njima: "Bi li htjela biti naša domaćica, da nam kuhaš, spremaš krevete, pereš, šiješ, pleteš i da u svemu držiš red i čistoću? Možeš ostati kod nas i ništa ti neće nedostajati". Naprosto su je obožavali. Kraljica (ili bolje rečeno, zla kraljica – jer više nema sumnje da upravo s njome imamo posla), pak, dozna da je Snjeguljica još uvijek živa i još uvijek ljepša od nje. U nekoliko navrata kraljica pokuša usmrtiti Snjeguljica – djevojka nekoliko puta pade u dubok san, no ipak ostade živa. Naposljetu kraljica pripremi otrovnu jabuku i uvjeri nepovjerljivu Snjeguljicu da zagrise. Ovoga puta Snjeguljicu pade mrtva (no dobro, mrtvija nego prethodnih nekoliko puta!). I samo čarobno zrcalo potvrđi da je djevojka umrla, i da je kraljica ponovno najljepša u zemlji svoj. Patuljci koji su voljeli Snjeguljicu nemaše srca zakopati je u crnu zemlju pa je položiše u stakleni lijes koji potom izložiše na brdu. Junački kraljević prode tim putem, istog se trena zaljubi u djevojku u staklenom lijesu i otkupi je (ga?) od patuljaka koji je (ga?) voljahu. Dok služe nošahu lijes za prinčevim konjem, "spotakoše [se] o grm pa se lijes protrese te Snjeguljici ispadne zalogaj koji joj je bio zapeo u grlu". Uskoro se potpuno oporavi (što će reći, ne odiše). Princ joj odmah stade govoriti o bračnoj idili – "Volim te više od svega na svijetu; hajde sa mnom u dvore moga oca i budi mi žena" – definitivno potvrđivši Snjeguljičin status objekta. Zla kraljica primi poziv na vjenčanje. Doznavši da se za mladenku priča da je ljepša od nje, odluči se odazvati. Na vjenčanju je dočekaše "usijane željezne papuče" u kojima "morade plesati, sve dok mrtva ne pade na zemlju".

Sličan obrazac slijedi i odnos između majke i kćeri opisan u priči o Pepeljugi. Dobra, pobožna i pasivna majka brzo umire. Nova je pomajka pohlepna, ambiciozna i nemilosrdna. Gonjena ambicijom, nastoji dobro udati svoje dvije

Ilustracija za Snjeguljicu Jennie Harbour

**BAJKE NUDE JASNO
DEFINIRANE RODNE ULOGE.
VIDIMO DA SU MOĆNE ŽENE
ZLE, DOK SU ONE DOBRE
PASIVNE. VIDIMO DA SU
MUŠKARCI UVIEK DOBRI, BEZ
OBZIRA NA TO ŠTO ČINE ILI
PROPUŠTAJU UČINITI**

kćeri. Pepeljugu, pak, zapadaju teški kućanski poslovi. Kada završi s poslom, njezina mačeha baca leću u pepeo i tjera je da odvoji leću od pepela. Međutim, mačehina zloba prema Pepeljugi nipošto nije proizvoljna ili iracionalna. Naprotiv, budući da njezina društvena potvrda ovisi o brakovima koje će sklopiti njezine vlastite kćeri, Pepeljuga za nju predstavlja realnu prijetnju. Poput Snjeguljičine pomajke za koju je ljepota moć pa biti najljepšom znači biti najmoćnijom, Pepeljungina mačeha dobro razumije kako funkcioniраju društvene strukture i vrlo je odlučna u namjeri da uspije. Možemo pretpostaviti da su postupci Pepeljungine mačeve motivirani majčinskom ljubavlju prema vlastitom potomstvu. Poznato je da je majčinska ljubav transcendentna, sveta, plemenita i nesobična. Igrom slučaja ta ista ljubav ujedno je i temelj ljudske civilizacije (kojom dominiraju muškarci) i stvarna osnova ljudske seksualnosti (kojom dominiraju muškarci):

Drugo jutro pode [kraljević] s cipelicom k Pepeljuginu ocu pa mu reče: "Nijedna druga ne može

postati moja žena doli ona kojoj pristaje ova zlatna cipela." Obje se sestre obradovaše jer su

imali lijepo noge. Najstarija uzme cipelu i pode u sobu da je obuje; pritom joj pomagaše majka.

Kako cipelica bijaše premalena te joj nožni palac ne mogao unutra, dade joj mati nož i reče:

"Odreži palac; budeš li kraljica, nećeš morati ići pješice."

Djevojka odreže palac, utisne nogu u

cipelicu, stisne zube od boli i izide pred kraljevića, a on je uzme kao zaručnicu na konja i odjaše.

(...) Kraljević pogleda na njezinu nogu i opazi kako je krv procurila; krene konjem natrag,

dopremi krivu zaručnicu kući i reče da nije prava i da druga sestra obuje cipelu. Druga uđe u

sobu i prsti joj na sreću uđu u cipelicu, samo joj peta bijaše prevelika. Nato joj mati dade nož i

reče: "Odsijeci komadić pete; budeš li kraljica, nećeš morati ići pješice." Djevojka odsijeće

komadić, utisne nogu u cipelu, stisne zube od boli i izide pred kraljevića, a on je uzme kao svoju

zaručnicu na konja i odjaše. (...) Kraljević pogleda na njezinu nogu i opazi kako je krv procurila

i kako se po bijeloj čarapi razlijeva rumenilo (...).

Pepeljungina mačeha dobro zna da joj je jedina stvarna misija u životu dobro udati svoje kćeri. Njezin cilj je društveni uspon, a njezina je okrutnost sasvim u skladu s vrijeđnostima na bračnom tržištu.

Majčinske figure u bajkama mitske su ženske figure. One definiraju ženski karakter i opisuju njegove egzistencijalne

mogućnosti. Dobra žene neće dugi poživjeti. Štoviše, dobra žena toliko je pasivna da joj se smrt vjerojatno ne čini bitno drugačijom od života. U tome se ogleda i temeljni princip ontologije seksizma: jedina dobra žena je mrtva žena. Zla žena živa je žena, odnosno živa žena nužno je zla žena. Majčinstvo je njezina jedina funkcija. Budući da pretpostavlja aktivnost, tu funkciju karakterizira pregolema zloča, proždiruća pohlepa, nezadrživa lakomost. Majka je nemilosrdna, okrutna i ambiciozna, prijetnja vlastitoj djeci i drugim bićima. Bez obzira na to kako je nazivamo – majkom, kraljicom mačehom ili zlom vješticom – majka je uvijek zla vještica, stvorene iz noćnih mora, izvor straha.

**PRELIJEPA BEZOBLIČNA MASA
KONAČNE DOBROTE**

Jedino je mrtva žena dobra žena. Katatonija je najprivlačnija osobina dobre žene. Nakon što se ubode na vreteno, Trnoružica (Uspavana ljepotica)

zapada u stogodišnji san iz kojeg je budi poljubac junaka kraljevića. Kraljević se u nju zaljubio dok je spaval... ili možda baš zato što je spaval? U trenutku kad se junaka kraljević zaljubi u Snjeguljicu, ona je već mrtva. "Prekljinjem vas", obrati se on sedmorici patuljaka, "dajte mi ljes, jer ne mogu živjeti, a da ne gledam Snjeguljicu". Snjeguljica u budnom stanju nije bitno drugačija od uspavane Snjeguljice. Pepeljuga, Trnoružica, Snjeguljica, Matovilka – sve su one pasivne, prekrasne i nevine žrtve. Sve su one arhetipske dobre žene – po definiciji žrtve. One nikada ne razmišljaju, ne djeluju, ne pokazuju inicijativu, ne sukobljavaju se, ne odupiru se, ne osporavaju, ne osjećaju, ne mare, ne propitkuju. Ponekad su, doduše, primorane obavljati kućanske poslove. Priča njihova života predmijeva tek jedan pomak u prostoru: premješta ih se (kao da je riječ o nepokretnim predmetima) iz majčine kuće u kuću kraljevića. Najprije su objekti zlobe, zatim romantičnih osjećaja. Ni u prvom ni u drugom slučaju ne čine ništa kako bi pobudile te osjećaje. Druga figura ženske dobrote, dobra vila, javlja se s vremenom na vrijeme kako bi podijelila odjevne predmete ili vrline. Njezine se moći ne mogu mjeriti s onima zle vještice (iako ih ponekad ublažavaju). U jednoj fizičkoj aktivnosti ipak nema joj ravne – mahanju čarobnim štapićem. Ona je prekrasna i dobra, i nije od ovoga svijeta. Po obavljenom poslu najčešće nestaje. Ove figure ženske dobrote junački su modeli koji se nude ženama. A u kraj priče, kako se čini, upisan je smisao ženskog života. Usnut, pa i snivat možda?

KRALJEVIĆ, PRAVI BRAT

On je naočit i junačan. On je kraljević, što će reći moćan, plemenit i dobar. On jaše konja. On putuje širom svijeta. On ima zadaču, cilj. Svoju zadaču redovito ispunjava. On je za mnogo toga zaslужan i mnogo je toga što zaslужuje. On je snažan i iskren. On, dakako, nije stvaran, pa stvarni muškarci pate u svojim nastojanjima da budu poput njega. Oni pate, ubijaju, siluju, otimaju. Danas u tu svrhu koriste i avione. Važno je da je on i moćan i dobar, da je njegova moć po definiciji dobra. Važno je da je on važan, da djeluje, da uspijeva. Teško je oteti se dojmu da nije osobito bistar. Ne razlikuje Pepeljugu od njezinih sestara, iako je s njome plesao i (za pretpostaviti je) razgovarao. Ni njegova ljubav prema leševima ne ide naročito u prilog dinamičnoj inteligenciji. Njegov pad s tornja, pak, sugerira manjak fizičke koordinacije, iako, za razliku od svojih suvremenih inaćica, nikad ne pada s konja, niti mu se događa da razori pogrešno selo. Istina je da je on moćan i dobar jedino u usporedbi s njom. Što je ona gora, to je on bolji. Što je ona mrtvija, to je on bolji. To je jedina pouka priče. Otuda dvostrukе uloge, i žalosna stvarnost muškarca-junaka.

MUŽ, PRAVI OTAC

Najčešće su kraljevi, ili visokog roda, ili bogati. Oni su ostarjeli te, po definiciji, moćni i dobri. Oni nikada nisu odgovorni za zlodjela svojih opakih supruga, niti ih se za ista poziva na red. U većini slučajeva ta zlodjela niti ne primjećuju. Ne postoji, dakako, racionalna osnova na temelju koje bi ih mogli smatrati ili moćima ili dobrima. Jer dok oni vladaju ili kraljuju ili se bave onime čime se već bave, njihove supruge ubijaju i zlostavljaju njihove obožavane potomke. No s druge strane, u nekim su kulturama (nimalo bajkoviti) očevi svoje kćeri davali ubiti nakon rođenja. Pepeljugin otac svakodnevno svjedoči kćerinim ponijenjima: gleda je kako vadi leću iz pepela, odjevena u dronjke, ponižena, uvrijedena. Bijaše to dobar čovjek. Ivičin i Maričin otac također imaše dobro srce. Kad mu žena predloži da djecu ostave u šumi da skapaju od gladi,

on odmah prosvjeđuje: "Kako da to podnesem; svoju djecu ostaviti samu u šumi?". Nakon bijega iz vještičine kolibe, Ivica i Marica uspijevaju pronaći put kući: "Potrašaše da što prije stignu, jurnuše u kuću i zagrišće oca, koji bijaše nesretan otkada je djecu ostavio u šumi [ipak je napustio svoga sina]". Njegova supruga, doznajemo, u međuvremenu je umrla. Da ne bi bilo zabune – djeca ne oprastaju svome ocu, jer se tu nema što oprasti. Sva zloča potekla je od žene. On bijaše dobar čovjek. Iako je otac taj koji se ženi zlom vješticom, ne uspostavlja nikakvu emocionalnu vezu s vlastitom djecom, štoviše s njima gotovo i nema kontaktata, napušta ih i, što je najgore, uopće ne primjećuje da su mu djeca nestala i mrtva, on predstavlja figuru muškog dobrog. On je patrijarh i kao takav iznad svakog moralnog zakona, doličnosti i plemenitosti.

Bajke nude jasno definirane rodne uloge. Likovi i moguće vrste odnosa među njima živopisni su i nedvosmisleni. Vidimo da su moćne žene zle, dok su one dobre pasivne. Vidimo da su muškarci uvijek dobri, bez obzira na to što čine ili propuštaju učiniti. Bajke nude i jasnu sliku nuklearne obitelji. U toj je obitelji majčina ljubav destruktivna, ubojita. U toj su obitelji kćeri bezvrijedni i lako zamjenjivi objekti. Nuklearna obitelj kakvu prikazuje bajke sadrži paradigmu muškog bivanja u svijetu, ženskog zla i ženske viktimizacije. Ta je paradigma nukleus seksističke kulture.

2. NEKOĆ-DAVNO: POUKA PRIČE Pouke su jasne, trajno ih pamtimo. Muškarci i žene su različiti, dijametralno suprotni. Junačkog kraljevića nikada nećemo greškom zamijeniti za Pepeljugu, Snjeguljicu ili Trnoružicu. Ona nikada ne čini isto što i on, kamoli da to čini bolje od njega. Muškarci i žene su različiti, dijametralno suprotni. Dobrog oca nikada nećemo greškom zamijeniti za zlu majku. Njihove su osobine sasvim oprečne. Dok je on čvrst i odlučan, ona je pognuti i povoljiva. Dok je on budan, ona spava. Dok je on aktivan, ona je pasivna. Pokaže li se ona čvrstom i odlučnom, ili budnom, ili aktivnom, znači da je zla i da je treba uništiti. Stvar je (barem strukturno) vrlo jednostavna. Za nju je poželjno da je lijepa, da je pasivna, da je žrtva. Ona je poželjna jer je lijepa, jer je pasivna, jer je žrtva. Njezina druga persona, zla majka, odbojna je jer je okrutna. Odbojna je i stoga mora biti uništena. Ona je protagonistica, ne-muški izvor moći koji mora biti poražen i uništen kako bi muška moć mogla u potpunosti doći do izražaja. Ona je odbojna jer je zla. Ona je zla jer djeluje. Ona, zla persona, je kanibal. Kanibalizam je odboran. Ona je magična i proždrljiva. Ona proždire, a muškarca se ne smije proždrjeti.

Dvije su definicije žene. Postoji dobra žena: ona je žrtva. Postoji loša žena: nju treba uništiti. Dobru ženu treba posjedovati, lošu ženu treba ubiti ili kazniti. Objema valja onemogućiti djelovanje. Lošu ženu treba kazniti, a ako je se dovoljno kazni, postat će dobra. Dovoljno kazniti znači uništiti. Dobra žena je žrtva. Držanje i pasivnost žrtve pozivaju na zlostavljanje. Žena teži pasivnosti jer želi biti dobra žena. Zlostavljanje u koje vodi pasivnost uvjerava je da je loša žena. A lošu ženu treba kazniti, uništiti kako bi postala dobra. Čak i žena koja svjesno teži pasivnosti s vremenom na vrijeme ipak na ovaj ili onaj način djeluje. To djelovanje, pak, priziva zlostavljanje. Zlostavljanje koje izaziva njezino djelovanje uvjerava je da je loša. A lošu ženu treba kazniti, uništiti kako bi postala dobra. Pomislili biste da pouka priče osuće sretan završetak. Naprotiv – pouka priče krije se upravo u sretnom završetku. Priča nam poručuje da biti sretnom za ženu znači biti pasivnom, biti žrtvom, biti uništenom, ili usnulom. Poručuje nam da je sreća rezervirana samo za dobru ženu – nepokretnu, pasivnu, žrtvu – i da je dobra žena sretna žena. Da sretan završetak nastupa u trenutku našeg osobnog završetka, u trenutku kad se odričemo vlastitog života, kada uopće ne živimo. □

Prevela i prilagodila: Nada Kujundžić

Bićeške:

1 Svi navodi iz bajki preuzeti su iz prvog sveska Sabranih bajki i priča braće Grimm (Zagreb: Mozaik knjiga, 2009.), preveli Viktor Kralj i Bojana Zeljko-Lipovščak.

ANDREA DWORKIN (1946.–2005.) radikalna je američka feministica i spisateljica. Najpoznatija je po svojoj neumornoj kritici pornografije, u kojoj vidi izravan uzrok silovanja i drugih oblika nasilja nad ženama. U svojoj prvoj knjizi Woman-Hating: A Radical Look at Sexuality (Mržnja prema ženama: Radikalni pogled na seksualnost, 1974.) ponudila je kritičko razmatranje raznih mizoginih praksi, poput spaljivanja vještica ili vezivanja stopala Kini.